

Berättelser om Södregårds torp, backstugor och fastigheter

Rättegången 1841 angående torpet Billemo	sid 2
Dramatiskt barnafödande på Billemo och om avskedanden av fackligt aktiva skogsarbetare.	sid 3
Sköntorp 1:2 – drömmen om stugan i skogen	sid 5
Varför Gustav på Skönstorp och Allan flög till Norrland.	sid 8
Angående backstugan Nyborg och soldattorpet Skönstorp	sid 9

Rättegången 1841 angående torpet Billemo

I samband med Laga skiftet i Attsjö, överfördes torpet Billemo 1834 från Båtmansgård till Attsjö Södregård. När den nye ägaren Nils Magnusson på Attsjö Södregård dog 1835 utsågs nämndeman Petter Eliasson till förmyndare för hans 15-årige son Johannes Nilsson. Följande år skrevs ett kontrakt, som gav torparen Johan Håkansson och hans hustru Helena Jonasdatter rätt att under 40 år bruka torpet Billemo under Attsjö Södregård. Kontraktet gav Johan rätt att använda den befintliga inhägnade åkerjorden, kålgården och ängsmarken. Han fick även begagna Billemos skogsmark till husbehovsskog, betesmark och till svedjeland där detta var lämpligt, men då skulle brånan efteråt besås med gräsfrö. På ett angivet område fick han skörda löv till husbehov och hade rätt till viss madslåtter, men han ägde inte rätt att averka skog för att sälja. Om Johan Håkansson, hans hustru Helena och deras barn skötte torpet omsorgsfullt och följde kontraktet fick de orubbat besitta torpet Billemo till den 25 mars 1876. Den 29 september varje år skulle skatten på 18 Rd Riksgäld betalas till jordägaren. Dessutom måste årligen åtta sommardagsverken utföras; fyra mans- och fyra kvinnodagsverken. Kontraktet undertecknades av Johannes Nilssons mor Ingrid Pettersdotter, förmyndaren Petter Eliasson, torparparet och två vittnen.

När Johannes Nilsson 1841 blivit myndig stämde han Petter Eliasson och torparen Johan Håkansson inför Konga häradsrätt för att kunna häva torpkontraktet. Johannes anklagade den f.d. förmyndaren för att inte ha tillvaratagit hans intressen. Petter Eliasson anförde att han hade blivit anmodad att komma till Södregården för att upprätta torpkontraktet. Villkoren hade bestämts av Johannes mor Ingrid Pettersdotter och hans halvbror, kyrkovärden Jonas Nilsson i Jöns Markussonsgård. I samband med Laga skiftet hade torpets areal minskats betydligt och dessutom låg Billemo avskilt ute i skogen en halv mil från Attsjö Södregård. Det måste genomföras flera förbättringar för att göra torpet bärigt nog att betala de årliga avgifterna. Den föreslagna årliga ersättningen var därför rimlig. Jonas Håkansson ansågs lämplig att få kontrakt på torpet. Hans föräldrar brukade det i många år och han avsåg att försörja sin gamla mor tills hon dog. Eliasson anförde att den minderårige Johannes Nilsson hade så gott förstånd att han väl förstod vad som avhandlades.

I februari 1841 infann sig Jonas Håkansson till vintertinget för Konga häradsrätt i Ingelstad och redogjorde för hur han hade byggt ett nytt torp, upprättat nya gårdsgårdar samt ökat och förbättrat odlingarna. Han ville bo kvar på Billemo och hade erbjudit Johannes Nilsson att öka den årliga ersättningen till 25 Rd. Den kärende avvisade erbjudandet och sade sig inte vilja ha torpet bebott eftersom det gick åt för mycket ved. Någon ersättning för förbättringarna, förutom uppförande av torpet, vägrade han betala. Förlikning uppnåddes den 15 maj 1841. Enligt det nya kontraktet skulle den årliga ersättningen bli 25 Rd och tolv dagsverken på egen kost. Dessutom skulle lövbrottet i ängsgärdet tillfalla jordägaren. Häradsrättens utslag blev att det nya kontraktet fastställdes och skulle följas av parterna.

När Jonas Håkansson plötsligt dog av slaget 1852, blev änkan Helena Jonasdatter inhysehjon på torpet och erhöll stöd från fattigkassan till sin död 1876.

Källa: Konga härads dombok A1a: 119. Vadstena landsarkiv.

Dramatiskt barnafödande på Billemo och avskedanden av fackligt aktiva skogsarbetare.

Ragnhild som nu är 87 år föddes på Billemo, långt från närmaste torp och ännu längre från gårdarna i Attsjö by. Fadern hette Oskar Gustafsson och jobbade för Åryd bruk, ibland arbetade han ute i skogen och ibland inne på bruket i Åryd. Mor hette Edla och hade sina rötter i Kårestad:

- Vi bodde mycket isolerat på Billemo. Min födelse blev väldigt dramatisk, för jag föddes i slutet av mars 1935 mitt under värsta tjällossningen. Grannar fanns det inga och ingen som bodde så långt ute i skogen hade telefon på den tiden. Det kunde ha gått riktigt illa. När det var dags för mor att föda cyklade far till Hovmantorp för att buda barnmorskan. Hon var beredd men taxichauffören vägrade. Han ville inte riskera att förstöra sin bil genom att köra långt ut i skogen på smala vägar, som ofta var ofarbara så här års. Far som visste att det gällde livet, stod på sig: - Nu kör du och det är inte frågan om annat. Chauffören gav sig av med barnmorskan och far i bilen. Ju längre ut de kom på de smala skogsvägarna, desto sämre blev underlaget. Plötsligt ville han inte fortsätta längre men far skar ner granruskor, som han lade i groparna, och kommenderade: - Kör!

I den lilla stugan på Billemo hade mor Edla lämnats ensam med barnen som bara var åtta, fyra och två år gamla. Eftersom ett nytt litet liv som är på väg ut inte stoppas av tjällossning, fortskred förlossningen och innan taxin nådde fram hade Edla fött en liten flicka, helt utan hjälp och med sina tre små söner i samma rum. När hjälpen slutligen kom pekade Edla på ett litet bylte: - Hon ligger där. Barnmorskan skyndade fram och undslapp sig: - Tack gode Gud för att det har gått bra! Att uppleva en förlossning vid så unga år gjorde djupt intryck på de små pojkarna. Någon tid senare tittade den yngste av dem på lillasyster Ragnhild och sa till sin mor: - Hon den där lilla ungen är vår, för hon har kommit ur mors blod.

Följande år lämnade familjen Billemo långt ute i Attsjöskogarna och bosatte sig i Öja. Där var det nära till förlossningshjälp för Edla som gav liv åt sammanlagt nio barn. En endaste gång besökte familjen det gamla torpet på Billemo igen. Ragnhild beskriver huset där hon föddes som en fin liten stuga och avslutar sin berättelse med att konstatera: - Eftersom jag föddes den 24 mars, måste jag ha varit ett "midsommarbarn". *(Denna berättelse baserades på telefonsamtal med Ragnhild Svensson den 15 augusti 2022)*

Hösten 2022 satt vi och bläddrade i Sune Jonssons bok och uppmärksammade ett namn som tidigare inte hade sagt oss något; Oskar Gustafsson, arrendator på Billemo. Detta måste ju vara Ragnhilds far! Enligt Elis Lundell anställde Åryd bruk 1931 en ny skogvaktare som tyckte att Attsjös skogsarbetare skulle ha mindre betalt än t.ex. arbetarna i Lesseboskogarna. Han sänkte ackordet med trettio procent och dagpenningen från fyra och femtio till tre och femtio. Därefter sade skogvaktaren till dem: - Se nu, ni klarar er ju bra på det lilla. I verkligheten var det på 1930-talet svårt för många av dessa familjeförsörjare att tjäna ihop så mycket pengar att barnen kunde äta sig mätta. Gunnar Lundell, som var bolagsarrendator på Kvarnaryd och

arbetade i skogen för Åryd bruk, var den förste som vågade säga ifrån. I Attsjö väcktes tanken att bilda en fackförening för att få upp lönerna, precis som arbetarna nere i Lesseboskogarna hade gjort. Då hotade förvaltaren Persson med att ägaren till Åryd bruk Edwin Ohlsson skulle lägga ner företaget och att alla skulle bli arbetslösa. 1934 kom ett par unga män från Lessebo till arbetarna som höll på att anlägga nya vägar i Attsjöskogarna och argumenterade för att dessa skulle bilda en lokal fackförening. Oskar Gustavsson som var bruksarrendator på Billemo hade redan bestämt sig. För honom var det självklart att gå med i facket, andra hade ju redan visat vägen. Ture Dahl, bruksarrendatorn på Båtsmansgård, hävdade att Attsjö och Furuby inte skulle vara den sista svarta fläcken på skogsarbetarförbundets karta. Någon tid senare vräktes Ture Dahl med fru och tre barn från Båtsmansgård och därefter avhystes Oskar Gustafsson med fru och fyra barn från Billemo. 1835 gjorde Edwin Ohlsson plötsligt en helomvändning och skrev på ett avtal med skogsarbetarförbundet. Gunnar Lundell som hade blivit invalid efter en arbetsskada i skogen 1934 hotades med vräkning. Då ville hans hustru Esther köpa Kvarnaryd, men i stället monterade Åry bruk ner boningshuset, eftersom de "inte ville ha en sådan fläck på kartan" och familjen med sina nio barn avhystes. Inget av detta hade Ragnhild hört talas om, men kommenterade: - När du berättar känner jag så väl igen min far. Han slogs för det som var rätt och trivdes i stridens hetta.

Ragnhilds familj flyttade 1936 till Öja och under tre år arrenderade fadern ett litet torp under Gransholms gård. Därefter började han jobba på Gemla leksaksfabrik och bodde med fru och barn i en lägenhet med ett rum och kök helt nära järnvägsstationen. Familjen befann sig nu i en kulturbyggd i hjärtat av Varend. Redan på 1400-talet omnämndes Gemla säteriet och från 1860-talet härstammar både Gemla leksaksindustri, Gransholmen pappersbruk samt Gemla Möbel AB, Sveriges äldsta möbelindustri. I denna traditionsbundna bygd tittade man snett på den fattiga arbetarfamiljen Gustavsson, som fick det ena barnet efter det andra. Att fadern Oskar var en stridslysten fackföreningsmedlem bidrog till utanförskapet. Ragnhild och hennes tre bröder var de äldsta av nio syskon och hade en tuff uppväxt. Redan vid sex års ålder var det färdiglekt för henne. Som första dottern måste Ragnhild både hjälpa till i hushållet och ta hand om sina yngre syskon. Kårestad blev hennes tillflyktsort och räddning. Där bodde morfar Axel och mormor Hilda på torpet Björkelund. De hade ett litet stall som hyste två kor, en gris och höns. Morföräldrarna levde under små omständigheter men kunde ge Ragnhild tid och kärlek och vad hon i sanning behövde; att få lov att vara barn. Som sexåring åkte den lilla flickan och hälsade på alldeles själv. Ragnhild hade redan lärt sig att läsa, så hon tog tåget från Gemla till Växjö och letade reda på bussen där det stod LESSEBO. Hos mormor och morfar bodde också hennes jämnåriga kusin och flickorna lekte dagarna i ända och hade så roligt som bara barn kan ha. Besöken hos morföräldrarna var barndomens största gåva.

Källor:

Telefonsamtal med Ragnhild Svensson den 15 augusti och den 30 december 2022.

Jonsson, Sune. Minnesbok över den svenske bonden. 1971.

Sköntorp 1:2 – drömmen om stugan i skogen

Uti vårt plugg vi har
våran egen tomtefar.
Han alltid hjälper oss
när vi har det besvärligt.
Han kan reda upp ett bråk
laga allting i vår kåk.

Det är Bernhard som har hjälpt oss med det mesta.

Men nu så ska han lämna oss.
En stor bit från vårt gäng rycks loss.
Det blir tomt här
utan våran trygge Bernhard.
Han uti Attsjö snickra skall
ha det skönt bland gran och tall.

Vi vill tacka dig för allt vår käre Bernhard.

Melodi: Man ska inte ha för stora pretentioner.

Att Bernhard Schön hade varit en omtyckt vaktmästare på skolan i Åryd, går inte att ta miste på. För denna kraftkarl var det livsnödvändigt att få arbeta även efter pensioneringen 1979. Som vi ser i visan skulle Bernhard då snickra bland tall och gran i Attsjö. På byns utmarker gick hans rötter bakåt till farfars far Magnus Schön, som 1842 började sin tjänstgöring på soldattorp N° 27. Efter 31 års tjänstgöring efterträddes den storvuxne och starke Magnus av sin son Johan Schön. När denne 1905 friköpte soldattorp N^o25 och N^o27 bildades fastigheten Skogslyckan, allmänt kallad Skönstorp. Där föddes Johans son Arvid som hade en tuff uppväxt och redan tolv år gammal måste börja arbeta i skogen med sin far. Vid sjuåttio års ålder hade han hunnit med att vara lilldräng på Båtsmansgård, hjälpa till att anlägga järnvägen i Attsjö och arbeta som eldare på ångloket Svalan. 1907 flyttade Arvid till Åryd bruk där han arbetade 54 år och avancerade till maskinist. Dessutom var han aktiv inom både fackföreningen och nykterhetsrörelsen. Tillsammans med hustrun Ingrid fick han fyra barn och ett av dem var Bernhard, som föddes i arbetarbostaden Buskakull sommaren 1914.

Bernhard arbetade som eldare på fabriken i Åryd och blev därefter uppskattad vaktmästare i skolan. Han gifte sig med Rut Karlsson från Växjö. De fick först dottern Monica och sju år senare Ingrid. 1951 köpte Bernhard en av många lediga tomter men inte någon strandtomt nere vid Årydsjön, eftersom Rut var rädd att barnen skulle drunkna. Stor och stark som han var, grävde Bernhard själv ut grunden med hjälp av spade och stenjätte (en träställning för att kunna lyfta upp stora stenar). Sedan körde han otaliga lass med skottkärran som tippades sjuttiofem meter bort.

År 1972 var Bernhard 58 år och båda döttrarna var vuxna. De längtade alla ut på landet och drömde om en liten sommarstuga i skogen. Sjutton kilometer bort på Sköntorp i Attsjö bodde Bernhards faster Ebba och hennes man Gustav Karlsson. Ingrid beskriver Ebba som glad, intellektuell och allmänbildad. Hon höll sig uppdaterad via tidningar och radion och de senare åren i sitt liv via TV. Gustav var en skicklig smed, en riktig arbetsmänniska och mycket snäll. Bernhard pratade med dem och fick tillsammans med sina döttrar arrendera en bit mark i närheten av torpets jordkällare. Första sommaren uppfördes ett utedass - det nödvändigaste först. Året därpå började Bernhard att bygga tillsammans med svärsönerna, men när det var dags för takresningen av sommarstugan på 65 m², behövdes förstärkning. Efter att några år ha tagit med sig vatten från Åryd gav männen sig på att gräva en brunn och satte dit en handpump, men vattenkvaliteten var inte så bra. 1977 lät man borra efter vatten, som påträffades sjuttio meter ner, och då drog man in kallvatten i huset. Bernhard cyklade ofta mellan Åryd och Attsjö, men när han blev äldre eller vädret var dålig fick han skjuts av svärsönerna. Själv hade han aldrig varit intresserad av att vare sig skaffa körkort eller att installera telefon i sommarstugan, utan gick upp till faster Ebba för att ringa.

Interiörbild från Sköntorp. Från vänster Bernhard Schön, Curt, Gustav och Ebba Karlsson stående och sittande deras fosterdotter Berit, som var gift med Curt.

Foto: Ingrid Idermark

1978 kunde Gustav och Ebba inte längre på bo på Sköntorp året runt utan flyttade till ålderdomshemmet i Ingelstad, men varje sommar återvände de till sitt älskade lilla soldattorp. Samma år friköpte Bernhard och dottrarna tomten och sommarstugan Sköntorp 1:2. Vid pensioneringen året därpå fyllde han sextiofem år men var ännu i sin krafts dagar och cyklade till Attsjö, där han bodde och arbetade i veckorna. Faster Ebba och Gustav började bli till åren. Hon hade svårt att gå efter en medfödd höfteldsmisbildning och drabbades dessutom av ledvärk. Gustav hade hela sitt liv varit en riktig arbetsmänniska och hans kropp var nu krum och nersliten efter många års hårt slit. Bernhard hjälpte dem att skaffa ved och uträttade en del andra tyngre arbetsuppgifter. Det gamla paret uppskattade också hans sällskap och bjöd ofta på en kopp kaffe. Ibland kom Gustav cyklande till sommarstugan med Ebba sittande på pakethållaren med båda benen åt ena sidan, som om hon satt till häst i en damsadel. Ebba blev 79 år och Gustav avled kort före sin 83:e födelsedag.

Bernhard var också på Södregård och hjälpte till med skogsarbete och jordbruket hos Bengt Nilsson, som i stället för att vara mjölkbonde, satsade på att köpa kalvar och föda upp köttdjur. Sysslolös behövde Bernhard aldrig vara, för på Sköntorp fanns det alltid något att göra, till exempel stängslade han tomten med en traditionell gårdsgård av grane. 1995 köpte dottern Ingrid och hennes man Sven Olof Idermark Sköntorp 1:2. Sedan dess delar de sitt boende mellan Åryd och Attsjö. Sommarstugan har moderniserats med bland annat varmvatten, dusch och vedkamin. Idermarks är naturnära människor som älskar långa skogspromenader och tar till vara vad marken bjuder av bär och svamp. Hela sommaren och långt ut på hösten kan de njuta av giftfria grönsaker och egna bär. Tack vare sina väl inhägnade odlingar slipper Ingrid och Sven Olof skador från rådjur och älg och har blivit självförsörjande på potatis och inläggninggurkor. Förr i tiden gick järnvägen nära förbi deras tomt och på ångloket Svalan arbetade då Ingrids farfar Arvid som eldare. Genom att år efter år köra med sin gräsklippare ända upp till Lokstallarna, har Sven Olof sett till att hålla banvallen öppen. En viktig kulturgärning i det tysta. Sommarstugan betyder mycket för Ingrid och Sven Olof. Som vi ser det, har de där funnit ro genom ett naturnära och enkelt sätt att leva.

Från det att söner Magnus, Anders och Tomas var i tioårsåldern bodde de ibland hos Bernhard i sommarstugan. Till att börja med blev pojarna skjutsade dit av föräldrarna men i tonåren cyklade de ofta själva ut till Sköntorp. De vandrade i skogen tillsammans med sin morfar och plockade bär och ibland cyklade de upp till Attsjön för att fiska abborrar. Nu för tiden får Ingrid och Sven Olof besök av sina barns och syskonbarns familjer med barnbarn och barnbarnsbarn. Att se hur dessa trivs och i frihet gör sina egna upptäckter på Sköntorp, blir en påminnelse om en tid då sommarloven var oändliga och äventyret väntade bak knuten.

Källor:

Ingrid och Sven Olof Idermark berättar 19 november 2022.

Ingrid Idermarks arkiv.

Varför Gustav på Skönstorp och Allan flög till Norrland.

Allan berättar: Sune Jonasson, som skrev *”Minnesbok över den svenske bonden”*, var ju här i Attsjö under två år och intervjuade och fotograferade. Han hade förmågan att komma in i byn och blev nästan som en familjemedlem. Vi blev väldigt bekanta. Ibland var hans hustru Stina med i Attsjö och de tyckte att vi skulle komma och hälsa på uppe i Norrland. Det ville Gustav på Skönstorp väldigt gärna och jag var också intresserad. Så var det väl 1973 som det blev bestämt att vi skulle flyga dit efter höskörden i augusti. Gustav hade aldrig flugit och jag var inte så flygvan heller, men det gick ändå. Vi åkte från en liten flygplats i Uråsa som mest var till för militärflyget men privata flygplan fick också använda den. Min fru Ann-Britt och Gustavs Ebba var med och vinkade av oss. Och så steg vi ombord. Vi var väl en fyra/fem personer. Planet var litet och rangligt och inte alls stabilt utan vinglade hit och dit. Rätt som det var så dök det neråt med vinden. När piloten sade åt oss att spämma på säkerhetsbältena tänkte jag: - Nu ska vi nödlanda. Det här går aldrig! Men vi skulle bara mellanlanda i Hultsfred. Där steg det på några personer till. Vi kom upp igen, vinglade vidare och lyckades komma fram till Bromma. Där skulle vi byta plan men det var försenat så vi åt frallor och drack kaffe. Det andra planet var mycket större och flög stabilt så detta blev en helt annan färd. På den tiden fanns det ju inga mobiler så vi kunde inte meddela förseningen, men när vi framåt kvällen landande i Umeå så var Sune och Stina där och mötte oss.

De bodde centralt i en hyreslägenhet mitt inne i Umeå. Vi blev mycket väl mottagna och fick ett eget rum, mat och upppassning. Sune och Stina hade en sommarstuga i skogen som Gustav och jag också besökte. Vi vistades utomhus en hel del och lade märke till att det var ljusare mycket längre på kvällarna än hemma i Småland. Under en vecka körde Sune oss runt överallt. Vi var på många olika platser i Norrland, bland annat ett gammalt vattenkraftverk, en djurpark och blev mottagna på ett privat museum. Sune ringde ägaren som visade oss runt och berättade om alla sina redskap från förr i tiden. Detta var mycket intressant. Ja, allt vi for omkring och tittade på var intressant. Stina och Sune tog så väl hand om oss och det var mycket roligt att hälsa på i deras hemtrakter. Hemfärden minns jag inte så mycket av. Nu var vi ju flygvana.

För Gustav på Skönstorp var resan till Norrland en stor upplevelse. Minnena satt kvar under resten av livet och han berättade gärna om allt som hade hänt. Allra intressantast hade besöket på det privata museet varit. Kanske fick Gustav inspiration därifrån till sitt eget lilla museum, där han samlade gamla redskap som tidigare hade använts inom jordbruket. Bland annat visade han upp ett fint gammalt åder som finns bevarat än i dag.

Källor:

Allan Karlssons berättelse inspelad den 10 augusti 2014.

Angående backstugan Nyborg och soldattorp N° 27, senare Skönstorp.

Människorna på backstugan Nyborg och på Skönstorp blir levande i berättelsen "Ömt älskade Eva Charlotta" av Ingrid Vickström. Skildringen baseras på brevväxlingen mellan den gamle soldaten Magnus Schön och hans barnbarn Eva. Här får du en unik inblick både i vardagen och när det oväntade drabbar familjen.

Eva Charlotta 12 år i den nya klänning som morfar Magnus hade sytt inför mötet med fadern. Eftersom hennes far ville ha en bild med sig hem till Amerika, besökte Eva fotografen i Växjö. Han gav sin dotter fotot nedan.

Fotografier: Ingrid Vickström

*Så såg Evas far ut, men vem var han?
Först efter hennes död hittade barnen fotot. Vad hette han? Varför reste han sin väg?*

Berättelsen "Ömt älskade Eva Charlotta" hittar du på hemsidan efter Södregård – Torp – Berättelser. Här blir frågorna besvarade.